

Den ryska själens uppkomst

Mentalitetshistoria

Per-Arne Bodin
Ryssland. Idéer och identiteter
Norma, 1999

Heliga länder ska man se upp med, menar Olav Wiström efter att ha läst Per-Arne Bodins analys av den ryska folksjälen.

Framväxten av rysk kultur och rysk identitet är ämnet för Per-Arne Bodin i boken *RYSSLAND* med undertiteln "Idéer och identiteter". Även om han säger att han inte vill uttröna den ryska karaktären så gör han det likafullt. Varje människa har en hel uppsättning karaktärsdrag som ger henne ett varierande antal identiteter. Varför är ryssen som han är?

LÄT OSS BÖRJA med Kievriket som var Rysslands, Ukrainas och Vitrysslands föregångare. Kievriket kristnades 988 under den i sinom tid helgonförklarade Vladimir I. Denna lösligt hopfogade furstestat erövrades av den tatarisk-mongoliska Gyllene horden på 1200-talet. Den centralasiatiska turkiska härskaren Timur Lenk från Samarkand besegrade Gyllene horden 1395. Khanatet Gyllene horden upplöstes definitivt 1480. Timur Lenks härjningar ledde till att Ryssland successivt kunde befria sig från tatarerna. Det bysantinska inflytandet var dock hela tiden solitt.

Under 1400-talet fanns det tre härskarstereotyper att förhålla sig till. För det första storfursten i Kiev, en förhoppningsvis från och ortodox kristen. För det andra den bysantinske kejsaren och för det tredje den tatariske hanen. En hedning var han, de kristnas gissel, men styrde gjorde han med gudomligt mandat. Därför hedrades pågoriset med stor omsorg i de liturgiska bönerna. Med Ivan den förskräcklige tillkom så ett fjärde härskarideal på 1500-talet, ett sorgesamt sådant. Ivan var ner-

Med Jesus i ryggen. Den ortodoxa traditionen har övervintrat under kommunismen och gör nu comeback.

supen, analfabetisk, rubbad. Visste inte vad veckans dagar hette. En massmördare som också stack ner sin egen son, tronföljaren Ivan.

VILL MAN FÖRSTÅ den ryska identiteten har man att granska samspelen mellan det bysantinska arvet och de historiska politiska förhållandena. Nästa steg är konfrontationen med den västeuropeiska idévärlden. Introduktör var Peter den store, tsar från 1682 och betitlad imperator från 1721. Upplyst despot? Antikrist, sade ryssen i gemmen. Ty Peter den stores utländska uppträdande och hans intresse för det hedniska arvet, särskilt för antika statyer, skar de traditionsbe-

varande ryssarna i ögonen. De uppfattade statyerna som avgudadyrkan. Renässansen hade aldrig nått Ryssland.

Till folkets förtrytelse avskaffade Peter den store patriarkatet och införde ett statskyrkosystem av ungefär samma modell som det svenska. Men kyrkan hade inte rätt att kritisera kejsaren, endast välsigna honom. Han möttes således med orden: "Välsignad vare den som kommer i Herrens namn". Samma text som mötte Kristus vid intaget i Jerusalem.

Berömt är hans "de alla mest berusades koncilium". Han själv, hovfolket och de högre tjänstemännen klädde ut sig till präster

som söp vilt och skralade hädelser. Alla måste delta i maskeraden. De tvingades dessutom att bära maskeradräkter på jobbet dagen därpå. Förut var de ålagda att gå i kyrkan, nu måste de delta i en antiritual för att kyrkans makt skulle minskas ytterligare. Han hade en hel hop smådjävlar i sig, Peter, och allihop var för löst bundna.

FÖRHISTORIEN TILL DEN ryska andligheten är den riktning inom den ortodoxa kyrkan som kallas hesychasm. Den nådde Ryssland på 1300-talet under inflytande av den bysantinske teologen Gregorios Palamas som förde hesychasmens talan mot ett västligt influerat motstånd. Genom oavbruten inre bön upphävs skillnaden mellan gudomligt och mänskligt, andligt och kroppsligt. Andningsteknik och kroppens sittställning betonas, det rör sig om ett slags kristen yoga. Swedenborg förordade en liknande böneteknik. Häller man andan kommer synerna. Jesusbönen har oftast formen: "Herre Jesus Kristus, Guds son, förbarma dig över mig". När bön och kontrollerad andning kombineras framkallas en inre bön som skall leda till att man skådar det oanade ljuset. I Ryssland fick hesychasmen ett stort uppsving under 1800-talet och samtidigt fick begreppet "den ryska själen" sitt innehåll. Ordet själ har en bred innebörd. Det är inte bara en beteckning för livet. Att öppna sitt hjärta för någon heter på ryska att öppna själen. Man säger "min själ" till någon man tycker om.

ATT DEN RYSKA själen har inspirerats av den tyska romantikens idéer om varje folks speciella karaktär, det som Hegel kallade Volksgeist, är obestridligt. Tesen om världsjälen som ett konglomerat av alla de olika folksjälarnas intresserade dock föga. Ryssland är Ryssland. Dostojevskij upphöjde i sin slavofila retorik den ryska själen till en universell själ. Det är ryssens karaktärsbeskrivning som uttrycker ett allmänmänskligt ideal. "Ty vad är den ryska folksjälens kraft om inte till syvende och sist dess strä-

van efter universalitet och allmänmänsklighet?" Detta, vad jag förstär, i ett tal vid avtäckningen av monumentet över Pusjkin 1880. Turgenjev hade i sitt tal strax dessförinnan sagt att Pusjkin inte var en universell poet. Det talet krympte till intet när Dostojevskij utnämnde Pusjkin till nationalskald: "Visa mig ett enda litterärt geni som haft en sådan förmåga att känna universell empati som var Pusjkin!"

ENLIGT SLAVOFILERNAS nationalistiska inställning representerade den ryska själen andlighet och spontanitet. Den västerländska utstrålade kylig rationalism. Som den mindre kände författaren Odojevskij säger: "Er själ har förvandlats till en ångmaskin."

Det heliga Ryssland? Per-Arne Bodin klarar i sin förträffliga bok att epitetet helig bara kan användas om Rus, Kievriket. Inte om Rossija som dels är det officiella namnet på Ivan den förskräckliges centraliserade stat, dels på Ryssland av i dag. Och en viktig komponent i Det heliga Ryssland är längtan tillbaka till förhållandena i Kievriket med dess svaga furstestater och starka kyrka. Till detta kommer föraktet för politiker och moderna ekonomiska reformer. Ryssland står vid sidan av tiden, på gott och ont.

PÅ SAMMA SÄTT som på 1500-talet är Det heliga Ryssland en av fyra komponenter i ryskt identitetssökande. De övriga tre är idén om landet som en bysantinsk stormakt, en del av en asiatisk gemenskap och en integrerad del av Europa. Om en politiker vill nå folkligt stöd har han att spela på dessa fyra strängar.

När ett land kallar sig heligt blir den politiska situationen alltid riskabel. Inte bara implicit utan också med megafonens hjälp vädjar man till populism och isolationism. Om dessutom Det heliga Ryssland förknippas med aldrig slöcknade imperiedrömmar blir resten av världen hålla sig vaken. Ryssland är ingen sömngångarnation.

OLAV WISTRÖM

Offside klart inside

Bra sporttidningar är vi inte bortskämda med. Magnus Nilsson gör tummen upp för en nykomling.

Det är svårt att skriva sportjournalistik. Eftersom sportevenemang är ganska stereotypa och bevakningen sker under stark tidspress, framstår sportjournalisterna ofta som dyslektiska dumbommar. Men också den sportjournalistik som vill vara annorlunda än dagstidningarnas brukstexter är ofta påfallande torftig. Detta blir inte minst uppenbart i samband med fotbolls-VM och OS, när allsköns kulturpersonligheter ska skriva om sport.

TRE GRUNDLÄGGANDE FEL återkommer ständigt i deras texter: det sociologiska felslutet, det historiserande felslutet och det legitimerande

egen rätt förnekas med emfas.

I DEN NYA sporttidningen Offside, som huvudsakligen inriktas på fotboll, är journalistiken annorlunda än i dagstidningarna, främst genom att skribenterna ges såväl tid som utrymme för fördjupning och reflektion. De undviker också den kulturella sportjournalistikens fallor. Visserligen finns de historiska och sociologiska perspektiven med, som i Eva af Geijerstams artikel om upplevelseindustrin kring fotbollslaget Ajax och i Arne Larssons enastående text om Liverpool FC. I en artikel om underbarnet Kennedy Bakircioglu drar Ulf Roosval den parallell mellan dribbling och dans som vi redan hört, och retat oss på, tusen gånger. Men samtidigt finns modet att skriva initererat om idrott för idrottsintresserade. Sociologin och historien fungerar som

bakgrund och idrotten behöver inte legitimeras. När Tobias Regnell skriver om galningen vi alltid varit nyfikna på - handbollsmålvakten - gör han sig åt bollmantlet och gör inte målvakten till en masochistisk metafor. Och Mattias Göransson kan porträttera "familjen GAIS" utan att förfalla till vulgärsociologi.

OFFSIDE ÄR EN bra tidskrift - överlägsen alla andra svenska idrottstidningar och faktiskt i klass med de bästa utländska - finns naturligtvis några mindre lyckade inlägg. Mats Olsson skriver om MFF och menar att malmöborna fortfarande upplever sitt lag som störst, bäst och vackrast, trots den nesliga de-gradationen till Superetten och trots att IFK Göteborg tar över ledningen i allsvenskans maratontabell. Den som varit i Malmö under vintern

På rätt sida. Offside gör ingen målvaktstävla utan är i klass med de bästa utländska fotbollsmagasinerna.

vet att det är andra stämningar som häskar i stan. Faktum kvarstår dock: Offside är en riktigt bra sporttidning.

MAGNUS NILSSON